

تدفین در ایران باستان واندیشه‌های مربوط به آن

ویراست دوم

آریوبرزن حبیبی اصل



نشر آناپنا

سرشناسه: حبیبی اصل، آریوبرزن، ۱۳۵۶ -
 عنوان و نام پدیدآور: تدفین در ایران باستان و اندیشه‌های مربوط به آن/آریوبرزن حبیبی اصل.
 مشخصات نشر: تهران: انتشارات آناپنا، ۱۴۰۰.
 مشخصات ظاهری: ۳۳۲ ص.؛ مصور، نقشه، جدول؛ ۱۴/۵×۲۱/۵ س.م.
 شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۹۴۱۶۸-۲۰۰
 وضعیت فهرست‌نویسی: فیپا
 یادداشت: کتابنامه: ص. ۲۱۱-۲۱۹.
 موضوع: تشییع و تدفین، مراسم -- ایران -- تاریخ -- پیش از اسلام
 موضوع: ایران -- باستان‌شناسی
 رده‌بندی کنگره: ۱۳۹۲ ق ۲/ح ۱۴۲ DSR
 رده‌بندی دیویی: ۹۵۵/۰۱
 شماره کتابشناسی ملی: ۳۳۳۳۶۱



نشر آناپنا

تدفین در ایران باستان و اندیشه‌های مربوط به آن

آریوبرزن حبیبی اصل

امور هنری: مؤسسه کُلی بی‌منت برون

مدیر هنری: مسلم پاک‌گهر

طراح جلد: فرود عباسی

شمارگان: ۲۰۰ جلد

چاپ اول: بهمن‌ماه ۱۳۹۲

چاپ چهارم: بهار ۱۴۰۴

چاپ: مهرگان

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۹۴۱۶۸-۲۰۰

۹۵۰۰۰ تومان

همه‌ی حقوق برای ناشر محفوظ است!

نشانی: تهران/ خیابان آزادی/ ابتدای خوش شمالی/ پلاک ۹/ طبقه ۱/ واحد ۵

تلفن: ۰۲۱۶۶۴۳۳۱۳۱/ ۰۲۱۳۲۵۲۸۵۸/ ۰۹۱۲۵۲۲۲۸۵۸

ایمیل: anapananashr@gmail.com

اینستاگرام: @anapanabook

وبسایت: www.anapana.ir

فهرست مطالب

پیشگفتار	۹
مقدمه	۱۱
فصل اول: نگاهی به ادیان ایران باستان و مقوله‌ی تدفین از دیدگاه آنها	۱۵
۱-۱: ادیان ابتدایی ایرانی‌ها و دنیای بعد از مرگ	۱۷
۲-۱: دین ایلامیان و مسئله‌ی تدفین	۲۱
۳-۱: دین زردشتی و نگاه به مقوله تدفین	۲۶
۴-۱: مذهب مادها	۳۵
۵-۱: دین هخامنشیان	۳۲
۶-۱: ادیان اشکانیان	۳۶
۷-۱: ادیان ایرانی در دوره‌ی ساسانیان و مسئله‌ی تدفین	۳۹
۱-۲: دین رسمی ایران در زمان ساسانیان زردشتی بوده است	۳۹
۲-۲: مانویان و دنیای پس از مرگ	۳۹
۳-۲: آخرت از دیدگاه مزدک	۴۵
۴-۲: ایزدیان و دنیای پس از مرگ	۴۱
۵-۲: صابئین	۴۲
۶-۲: مندائیان و دنیای پس از مرگ	۴۳
۷-۲: آیین یارسان و دنیای پس از مرگ	۴۳
۸-۲: کیش شبک (شاه بخ) و دنیای پس از مرگ	۴۴
فصل دوم: تدفین در ایران از ابتدا تا آغاز هزاره‌ی دوم (ق.م)	۴۵
۱-۲: سابقه‌ی تاریخی و جغرافیایی	۴۷
۲-۲: اماکن باستانی و تپه‌های تدفینی تا قبل از تمدن سیلک	۵۳
۱-۲-۲: دوران قبل از استقرار کشاورزی در ایران	۵۳
۲-۲-۲: تمدن‌های قبل از سیلک	۵۴
۳-۲-۲: روش و اصول تدفین در این دوره	۵۵

- ۳-۲ دوره‌ی معروف به تمدن سیلک: ۵۶
- ۳-۲-۱ معرفی تپه‌های تدفینی در این دوره: «عکس‌های شماره ۱ و ۳» ۵۶
- ۳-۲-۲ شیوه تدفین و ساخت قبور در این دوره: ۵۷
- ۳-۲-۴ دوره‌ی معروف به تمدن چشمه علی ۵۹
- ۳-۲-۱ معرفی تپه‌های باستانی که در دوره‌ی زمانی این تمدن قرار دارند. ۵۹
- ۳-۲-۲ چگونگی، شیوه و رسوم تدفین در این دوره ۶۰
- ۳-۲-۵ دوره‌ی تاریخی معروف به تمدن حصار ۶۱
- ۳-۲-۵-۱ معرفی تپه‌های باستانی این دوره ۶۱
- ۳-۲-۵-۲ طرز تدفین و ساخت قبور و آیین و آداب تدفین ۶۲
- ۳-۲-۶ تمدن جنوب و جنوب غربی ایران (دوره‌ی شهرنشینی) و مسئله تدفین ۶۴
- ۳-۲-۶-۱ مناطق باستانی این دوره: ۶۴
- ۳-۲-۶-۲ تدفین، اصول و روش تدفین در این دوره: ۶۵
- ۳-۲-۷ وضعیت تدفین در ایران در هزاره‌های چهارم تا دوم پیش از میلاد ۶۶
- ۳-۲-۷-۱ سابقه‌ی تاریخی ۶۶
- ۳-۲-۷-۲ تپه‌های باستانی این دوره ۶۸
- ۳-۲-۷-۳ وضعیت تدفین در این دوره ۶۸
- فصل سوم: وضعیت تدفین در ایران در هزاره‌های دوم و اول (ق.م. عصر آهن) ۷۱
- ۳-۱ سابقه‌ی تاریخی ۷۳
- ۳-۲ تپه‌ها و مناطق تدفینی در این دوره ۷۷
- ۳-۳ چگونگی تدفین مردگان در عصر آهن در فلات مرکزی ایران ۸۳
- ۳-۳-۱ معماری و ساخت قبور ۸۳
- ۳-۳-۲ چگونگی تدفین مردگان در این دوره ۸۵
- ۳-۳-۳ آئین تدفین در این دوره ۸۶
- ۳-۳-۴ روش‌های تدفین ۸۸
- ۳-۳-۵ جهات تدفین ۸۸
- ۳-۳-۶ تدفین‌های چندنفره ۸۹
- ۳-۳-۷ اشیاء تدفینی ۹۰
- ۳-۴ چگونگی تدفین مردگان در عصر آهن در جنوب و جنوب غربی ایران ۹۳
- ۳-۴-۱ آرامگاه‌های هفت تپه «عکس‌های شماره ۱۴ و ۱۳» ۹۴
- ۳-۴-۲ اصول و روش تدفین در این منطقه در عصر آهن ۹۵
- ۳-۴-۲-۱ انواع تدفین: در این منطقه سه نوع قبر داریم ۹۶

۹۶	۳-۴-۲-۲ جهات تدفین
۹۷	۳-۴-۲-۳ شکل و وضعیت تدفین
۹۷	۳-۴-۲-۴ اشیاء تدفین در لرستان و ایلام
۹۷	۳-۴-۲-۴-۱ اشیاء تدفینی به دست آمده در لرستان و شوش
۱۰۰	۳-۴-۲-۴-۲ اشیاء تدفینی به دست آمده از ایلام (استان ایلام فعلی)
۱۰۱	۳-۴-۳ مهمترین مقبره‌های معروف در لرستان و ایلام
۱۰۱	۳-۴-۴ تدفین تابوتی در دوره‌ی حکومت ایلام
۱۰۲	۳-۴-۴-۱ ویژگی تابوت‌های ایلامی
۱۰۳	۳-۴-۴-۲ جهات تدفین در این تابوت‌ها
۱۰۳	۳-۴-۴-۳ اشیاء تدفین
۱۰۴	۳-۴-۴-۴ معرفی تابوت برنزی ارجان «شکل شماره ۳»
۱۰۷	فصل چهارم: وضعیت تدفین در دوره مادها
۱۰۹	۴-۱ نگاهی به موقعیت جغرافیایی و سیاسی ماد
۱۱۲	۴-۲ وضعیت تدفین در دوره‌ی مادها
۱۱۲	۴-۲-۱ بناها و آثار تدفینی (جدول شماره ۴)
۱۲۱	۴-۲-۲ اصول و روش تدفین در بین مادها
۱۲۷	فصل پنجم: وضعیت تدفین در دوران هخامنشیان
۱۲۹	۵-۱ نگاهی گذرا به موقعیت جغرافیایی و تاریخی هخامنشیان «نقشه شماره ۲»
۱۳۳	۵-۲ معرفی بناهای تدفینی هخامنشیان «جدول شماره ۵»
۱۳۳	۵-۲-۱ مقبره کوروش بزرگ «عکس شماره ۱۸»
۱۳۶	۵-۲-۲ نقش رستم «عکس‌های شماره ۲۰ و ۱۹»
۱۳۷	۵-۲-۳ مقبره‌ی داریوش بزرگ
۱۴۰	۵-۲-۴ مقبره‌های دیگر نقش رستم
۱۴۱	۵-۲-۵ بنای کعبه زردشت
۱۴۲	۵-۲-۴ تخت جمشید
۱۴۴	۵-۲-۵ گور دختر در ممسنی
۱۴۴	۵-۲-۵ تدفین‌های دیگر هخامنشیان
۱۴۴	۵-۲-۵ مقبره‌ی هخامنشی در شوش
۱۴۶	۵-۲-۲ آثار تدفینی هخامنشیان در دیگر کشورها
۱۴۹	۵-۳ رسوم و آداب تدفین هخامنشیان

پیشگفتار

در تاریخ ایران تا این دهه‌های اخیر وقتی مورخی و یا محقق قلم به دست می‌گرفت تا در مورد تاریخ ایران مطالبی را بنویسد، تمام تلاش وی آن بود تا تاریخ سیاسی و نظامی پادشاهان را به رشته تحریر درآورد و در این مجموعه‌ها، خیری از مردم، فرهنگ و زندگی آنها نبود. تا اینکه با کشفیات جدید باستان‌شناسی و ظهور مورخان و محققان جدید با طرز فکر نوین، تلاش‌های زیادی برای شناخت همه‌ی جنبه‌های مختلف زندگی انسان‌ها صورت گرفته است. از این میان نگرش انسان‌ها به زندگی پس از مرگ حکایتی جالب و شنیدنی دارد. دنیای پس از مرگ، پر از راز و رمز برای انسان‌ها بود و هر گروه و قومی به نوعی به آن می‌نگریستند. موقعیت جغرافیایی و موقعیت زمانی نقش فراوانی در نوع نگرش به این مسئله داشت. محققان تاریخ، تدفین را یک کار باستان‌شناسی می‌دانند و باستان‌شناسان نیز به این مقوله با دید باستان‌شناسی محض می‌نگرند و در پرداختن به آن به تفکر و اندیشه توجه زیادی نکرده‌اند. این مسئله نگارنده را بر آن داشت تا برای شناخت هرچه بیشتر و معرفی گوش‌های از فرهنگ و تمدن گذشتگان، کتاب حاضر را تدوین و گردآوری کنم و این کار در واقع یک نوع پیوند بین تاریخ و باستان‌شناسی است. یافته‌های باستان‌شناسی می‌تواند به مورخان کمک شایانی کند و تحقیقات باستان‌شناسی، بدون اطلاعات مورخان ناقص می‌باشد. این تحقیق براساس جدیدترین یافته‌ها و

اطلاعات باستان‌شناسی و تاریخی است و آن را هدیه‌ای می‌دانم برای همه‌ی کسانی که به این مملکت عشق می‌ورزند و قصد شناخت هر چه بیشتر آن را دارند و از همه کسانی که در نوشتن این کتاب ما را یاری کرده‌اند، مخصوصاً استاتید گرانقدر آقایان دکتر علاءالدین آذری، دکتر محمدزمان خدایی و دکتر عبدالعزیز موحد، صمیمانه تشکر و قدردانی می‌کنم و یادآور می‌شوم با توجه به تغییرات نظرات باستان‌شناسی که با کشفیات جدید انجام می‌گیرد، اگر نظریه جدیدی به اثبات رسید در چاپ‌های بعدی نوشته می‌شود. همچنین اگر خوانندگان گرامی اطلاعات تازه‌ای دارند به ما ارائه دهند.

آریوبرزن حبیبی اصل

زمستان ۱۳۹۲

www.ketab.ir